

RYSZARD JADCZAK

MEMORIAŁ POLSKIEGO TOWARZYSTWA FILOZOFICZNEGO
WE LWOWIE W SPRAWIE WYTYCZNYCH PROGRAMU
PROPEDEUTYKI FILOZOFII W LICEACH OGÓLNOKSZTAŁCĄCYCH
(RĘKOPIS KAZIMIERZA TWARDOWSKIEGO)

Na obradującym w dniu 15 lutego 1936 roku we Lwowie XXXI Zjeździe walnym Zwyczajnym członków Polskiego Towarzystwa Filozoficznego, poinformowano, iż na podstawie wniosków opracowanych przez specjalną komisję powołaną w 1932 roku, Polskie Towarzystwo Filozoficzne we Lwowie wniosło w styczniu 1935 roku do Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w Warszawie memoriał, odnoszący się do realizacji programu propedeutyki filozofii w liceach ogólnokształcących¹.

W materiałach Kazimierza Twardowskiego zdeponowanych w Bibliotece IFiS PAN w Warszawie zachowała się koperta (T. 16, 56) z naniesioną na niej przez K. Twardowskiego odręczną adnotacją: *Protokoły i materiały (projekty) Komisji i podkomisji wybranej dla sprawy propedeutyki filozofii w liceach ogólnokształcących* (Pismo, memoriał, szkic programu w aktach L. 4/. 935 z 5. I. 935).

W kopercie znajduje się m. in. pisany ręką K. Twardowskiego szkic *Memoriału*. Mieści się on na 6 kartkach formatu A 4, dwustronnie zapisanych piórem (miejscami ołówkiem) w tym jedna strona pisana na maszynie. Szkic zawiera szereg fragmentów, poszczególnych zdań i słów — podkreślonych. Np. cała strona 6 została kilkakrotnie przekreślona a jej treść w większości znalazła się na stronie 7, gdzie tekst pisany jest na maszynie².

Tekst ten zasługuje na przypomnienie. Forma w jakiej się zachował dowodzi, że zawiera on poglądy samego K. Twardowskiego — przewodniczącego Polskiego Towarzystwa Filozoficznego we Lwowie. Treści szkicu *Memoriału* wydobywają raz jeszcze elementy programu naukowego i dydaktycznego K. Twardowskiego, a zwłaszcza jego poglądy

¹ „Ruch Filozoficzny” T. XIII, 1932—1935/6, s. 166.

² Przytoczony poniżej tekst nie zawiera fragmentów przekreślonych przez K. Twardowskiego.

na doniosłą rolę kształcenia filozoficznego młodzieży, metodę nauczania logiki i psychologii, potrzebę zachowania krytycyzmu a jednocześnie ostrożności w propagowaniu *poglądu na świat i życie*.

* *

Program propedeutyki filozofii w liceum ogólnokształcącym powinien liczyć się z żywymi zainteresowaniami filozoficznymi młodzieży, uwzględniając obok logiki i psychologii, również najważniejsze zagadnienia z tych dziedzin filozofii, które w najściślejszym związku pozostają z urabianiem tzw. *poglądu na świat i życie*, mianowicie teorię poznania, metafizykę, socjologię, etykę i estetykę.

Nauka logiki i psychologii winna tworzyć rdzeń wykształcenia filozoficznego w liceum ogólnokształcącym.

Za udzielaniem logiki w dość obszernym zakresie przemawiają następujące motywy:

1. Przez nauczanie logiki zaznajamia się ucznia z terminami będącymi żywymi składnikami potocznej miary intelektualnego ogółu, jak np. *definicja, zakres pojęcia, treść pojęcia, podział logiczny, dowód, dedukcja, wniosek, przesłanki*, którym odpowiadają pojęcia niezbędne każdemu, kto chce omawiać jakikolwiek wytwór intelektualny, czy to będzie rozprawa naukowa, czy artykuł polityczny, czy w ogóle urzędowy itd. Umiejętność właściwego posługiwania się tymi terminami i pojęciami jest potrzebna w każdym niemal zawodzie intelektualnym.

2. Zdobycie, dzięki wykształceniu logicznemu, znajomości wymagań logicznej poprawności, nie zastąpi wprawdzie wyrobionego zmysłu logicznego, dopomoże jednak do jego zaostrzenia. Będzie nieodzowną pomocą w wypadkach wątpliwych i spornych, podobnie jak znajomość gramatyki w wypadkach, w których poczucie językowe zawodzi.

3. Sam przedmiot logiki, a w szczególności metodologii, mianowicie podział nauk, ich podstawy, ich ważność i doniosłość, wydaje się dość ważne aby logikę zaliczyć do nauk, niezbędnych dla wykształcenia ogólnego.

4. Aparat pojęciowy logiki i jej zasadnicze twierdzenia stanowią podstawę, na której wiele zagadnień filozoficznych się opiera, i bez których znajomości ocenianie tych zagadnień nie może się obejść.

Podobne argumenty przemawiają za włączeniem psychologii do obowiązkowego kursu propedeutyki w liceum ogólnokształcącym. A mianowicie:

1. Terminologia psychologa stanowi ważny składnik podręcznej mowy człowieka oświeconego.

2. Znajomość struktury życia psychicznego, praw nim rządzących, bogactwa możliwości tkwiących w psychice ludzkiej, typów psychicznych oraz różnic odpowiadających różnicy wieku itd., jest niezbędna w każdym zawodzie (lekarza, nauczyciela, sędziego, kapłana, inżyniera, w życiu społecznym i w życiu prywatnym przyszłych ojców i matek).

3. Psychologia należy do nauk najżywiej młodzieży zajmujących.

4. Pojęcia i twierdzenia psychologii stanowią niezbędną podstawę dla roztrząsania ogromnej ilości zagadnień związanych z filozoficznym poglądem na świat.

Za rozszerzeniem nauczania propedeutyki poza dziedzinę logiki i psychologii przemawiają następujące argumenty:

1. Zainteresowania młodzieży sprawami należącymi do tzw. poglądu na świat i życie są bardzo silne. Niezaspokojenie ich zainteresowań przez szkołę sprawia, że młodzież szuka stawy filozoficznej gdzie indziej i — jak doświadczenie poucza — znajduje często stawę nieodpowiednią.

2. Zaznajamiając młodzież z tematami metafizycznymi, epistemologicznymi i etycznymi, zaznajamiamy ją z pojęciami odgrywającymi istotną rolę na każdym polu życia kulturalnego. Należą tu takie pojęcia jak np.: idealizm, realizm, racjonalizm, empiryzm, materializm, monizm, utylitaryzm.

3. Należy podkreślić nadto wychowawcze znaczenie, jakie posiada roztrząsanie zagadnień z zakresu etyki i życia społecznego.

4. Nie należy również pomijać zagadnień estetycznych, gdyż naprowadza na nie wielokrotnie nauka innych przedmiotów.

Chociaż jednak propedeutyka filozofii powinna sięgać poza logikę i psychologię, nie należy żadną miarą przenieść nacisku w nauczaniu tego przedmiotu z logiki i psychologii na inne dziedziny filozofii. Jak już bowiem powyżej podkreślono, nauka logiki i psychologii powinna stanowić podstawę całego kursu propedeutyki filozofii.

Taki bowiem program propedeutyki, w którym zagadnienia światopoglądowe i dyskusje nad nimi stanowiłyby główny trzon nauczania, wymagałby od nauczyciela zarówno pierwszorzędných kwalifikacji pod względem przygotowania naukowego, jak też rzadkiego talentu panowania nad dyskusją, jak wreszcie ogromnego taktu pedagogicznego, któryby mu pozwolił utrzymać dyscyplinę w klasie.

Przy braku sił nauczycielskich odpowiednio przygotowanych, program propedeutyki, ograniczający ją do zagadnień światopoglądowych, mógłby zwyrodnąć w rękach niedość kwalifikowanego nauczyciela, a tym samym przynieść więcej szkody niż pożytku; pominąwszy okoliczność, że nie dostarczyłyby młodzieży niezmiernie ważnych elementów wykształcenia ogólnego, tkwiących w logice i psychologii.

Należy zatem przyjąć następujące wytyczne programu propedeutyki w liceum ogólnokształcącym: główny trzon nauczania stanowi systematyczny kurs logiki i psychologii (przy czym poszczególne rozdziały z obu tych nauk mogłyby się przeplatać); od zagadnień logicznych i psychologicznych przechodziłoby się okolicznościowo do zagadnień należących do innych działów filozofii.

Jako przykład realizowania tych wytycznych służyć może załączony szkic programu zawierającego szczegółowe rozplanowanie materiału³. Szkic ten może wymagać będzie przy bliższym opracowaniu pewnych zmian uwzględniających przede wszystkim ilość czasu przeznaczanego na propedeutykę filozofii w liceum ogólnokształcącym.

W podanej tu postaci program będzie wymagał zwiększenia ilości godzin dotychczas propedeutyce poświęconych w gimnazjum.

Program propedeutyki filozofii powinien być ten sam we wszystkich typach liceum ogólnokształcącego. Nie podobna bowiem odgranaczyć ściśle, które wiadomości z filozofii przydatne będą w różnych zawodach. Nadto problematyka filozoficzna dotyczy tematów ważnych dla każdego człowieka, bez względu na jego zawód i studia specjalne. Na koniec zadaniem propedeutyki powinno być zapobieganie jednostronności, a nie pogłębianie jej.

Natomiast może nauczycielowi być pozostawiona swoboda położenia większego nacisku na tę lub ową stronę materiału, zależnie od zainteresowania i przygotowania uczniów. Pożądane jest przy tym, aby do liceum matematyczno-przyrodniczego kierowani byli nauczyciele propedeutyki, mający poza filozofią studia matematyczne lub przyrodnicze, zaś do humanistycznego nauczyciele humaniści. Również w liceum klasycznym (o ile typ taki będzie istniał) program propedeutyki nie powinien zasadniczo różnić się od programu w innych typach. W szczególności nie powinno się wprowadzać nauki historii filozofii starożytnej, o ile by to miało się dokonać kosztem czasu, przeznaczanego na przerabianie wspólnego wszystkim typom liceum materiału.

Metoda nauczania powinna być mieszana. Wykład, heureka, dyskusja, zależnie od tematu i czasu, jaki się ma do dyspozycji. Metodą wykładu posługiwać się należy przy podawaniu definicji terminów technicznych,

³ Szkic programu (maszynopis znajduje się we wspomnianej kopercie) zawiera następujące hasła:

Dla klasy I: I. Subiektywność — obiektywność poznania zmysłowego świata zewnętrznego; II. Poznanie rozumowe; III. Zagadnienia prawdy; IV. Zagadnienie nauki.

Dla klasy II: V. Nauki humanistyczne; VI. Zagadnienie osobowości ludzkiej; VII. Społeczeństwo; VIII. Zagadnienie dobra; IX. Zagadnienie piękna.

Hasła te zostały następnie rozbudowane o dalsze pojęcia i terminy.

przy przedstawianiu stanowisk filozoficznych związanych z historią filozofii, z pewnymi klasycznymi problemami. Heureza nadaje się jako, metoda nauczania partii logicznych i psychologicznych, przy czym w psychologii winna być łączona w miarę czasu z eksperymentem. Dyskusja będzie wskazana np. przy omawianiu niektórych zagadnień psychologicznych, etycznych, socjologicznych itd. Na godzinach poświęconych dyskusji nauczyciel powinien wdrażać uczniów w umiejętność logicznie poprawnego a zarazem lojalnego rozprawiania się ze zdaniem przeciwnika.

Lektura wspólna na lekcjach powinna być stosowana w bardzo nielicznych wypadkach, a to ze względu na stratę czasu nieproporcjonalną do korzyści. Tekstami lektury wspólnej mogą być tylko w wyjątkowych wypadkach wyimki z dzieł klasyków. Lepiej nadają się do tego celu teksty pisane przez autorów współczesnych, specjalnie dla szkoły. Jest rzeczą wysoce pożądaną, ażeby młodzież uprawiała lekturę pod kierunkiem i kontrolą nauczyciela na posiedzeniach kółek filozoficznych, oraz jako dobrowolną i obowiązkową — lekturę domową.

Propedeutyka filozofii powinna koniecznie być przedmiotem egzaminu dojrzałości (o ile egzamin ten będzie w ogóle zachowany). W przeciwnym bowiem razie propedeutykę traktować będą uczniowie jako przedmiot drugorzędny, do którego nie trzeba przywiązywać większej wagi. Przygotowanie filozoficzne może też być jednym z głównych probierzy dojrzałości życiowej i intelektualnej ucznia. W końcu pytania z zakresu filozofii przyczynić się mogą w wysokim stopniu do zrealizowania postulatu kumulacji pytań przy egzaminie dojrzałości, wymienionego przez Min. WRiOP w poradniku w sprawach nauczania i wychowania.

* *

*

Odpowiadając na przesłany w styczniu 1935 roku *Memoriał* MWRiOP odpowiedziało, że jego postulaty *będą rozpatrzone w toku prac programowych*. Ponieważ jednak w toku owych prac Ministerstwo przydzieliło dla propedeutyki jedynie w II klasie 2 godziny tygodniowo, zamiast 3 godzin w każdej z obu klas, jak to przewidywał szkic programu PTF, Towarzystwo wystosowało do Ministerstwa we wrześniu 1935 roku drugi memoriał, żądając odpowiedniego pomnożenia przeznaczonych na propedeutykę filozofii godzin. W odpowiedzi Ministerstwo zadeklarowało, że *sprawy poruszone w memoriale rozważy przed ostatecznym ustaleniem wytycznych dla autorów programów*⁴.

Kwestia propedeutyki filozofii w szkołach ogólnokształcących, zwłaszcza programu i ilości przeznaczonych na jej nauczanie godzin, nie została

⁴ „Ruch Filozoficzny”, op. cit.

jednak także wówczas jednoznacznie załatwiona i powracano do niej ponownie przy kolejnej próbie reformowania dwóch ostatnich klas gimnazjalnych⁵.

W materiałach Kazimierza Twardowskiego zdeponowanych w IFiS PAN, znajdują się fragmenty korespondencji (K-19), z której wynika, że w 1936 roku Ministerstwo WRiOP zwróciło się (pismem z 16 stycznia 1936 r.) do Kazimierza Twardowskiego z prośbą o opracowanie programu nauki filozofii w liceum ogólnokształcącym. W liście z 21 stycznia 1936 roku Twardowski odpisał Ministerstwu, że przyjmuje propozycję opracowania, wraz z prof. Kazimierzem A j d u k i e w i c z e m, programu filozofii dla wszystkich trzech oddziałów liceum ogólnokształcącego.

Z korespondencji wynika, że projekt programu przesłany przez autorów w kwietniu 1936 roku, nie odpowiadał w pełni dezyderatom Ministerstwa, toteż postanowiono kontynuować prace nad jego doskonaleniem do końca 1936 roku. Niestety brak dostatecznych danych o dalszych losach tych prac programowych.

⁵ Patrz m. in. R. Jadczak: *Z dyskusji nad propedeutyką filozofii w szkole średniej*. „Studia Filozoficzne” 1984, nr 11—12, s. 151—159.